

УДК 373.2(091)(477)«19»

Олена Венгловська

РОЗВИТОК ІДЕЙ СУСПІЛЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІЙ СПАДЩИНІ О. ДОРОШЕНКО (20-ТІ РОКИ ХХ-ГО СТОЛІТТЯ)

В історії української педагогіки 20-ті роки ХХ-го століття характеризуються педагогічним новаторством, розвитком експериментальної педагогіки, пошуком та розробкою концепцій виховання та навчання дітей, поширенням ідей вільного виховання, принципів дитиноцентризму, природовідповідності, трудової школи.

Розвиток дошкільного виховання в УСРР в 20-х роках відбувався на створеному раніше ґрунті (пропаганда та розбудова обрисів національної школи 1917–1919 рр.). Педагогіка дошкільного виховання дітей вибудовувалася на спробі поєднати ідеї реформаторської педагогіки початку ХХ століття з принципами трудової школи, ідейним і політичним вихованням дітей.

Розбудова дошкільної освіти в незалежній Україні актуалізує переосмислення історико-педагогічної спадщини педагогів, діяльність яких припадає на 20-ті роки ХХ століття. Модернізація дошкільної освіти: оновлення змісту, форм, методів роботи, проектування підходів до створення особистісного розвивального середовища дитини дошкільного віку є вимогою часу.

З огляду на актуальність питань модернізації сучасної дошкільної освіти на засадах особистісно зорієнтованого підходу, значний інтерес складає діяльність Ольги Іванівни Дорошенко – педагога-науковця, професора, фахівця у галузі дошкільного виховання. Заслугує на увагу внесок О. Дорошенко у розвиток суспільного дошкільного виховання у м. Києві та Київщині. Звернення до теоретико-практичної спадщини, аналіз та узагальнення її здобутків сприятиме збагаченню історії дошкільної педагогіки.

Мета статті: за результатами аналізу архівних матеріалів, педагогічної літератури та педагогічної преси минулих років з'ясувати розвиток ідей суспільного дошкільного виховання в теоретико-практичній спадщині О. Дорошенко у 20-х роках ХХ століття, виявити можливості їх використання у практиці сучасної дошкільної освіти.

Здійснений нами історико-педагогічний пошук показав, що питання розвитку різних аспектів системи освіти в УСРР у 20-ті роки ХХ століття презентовано у наукових розвідках Л. Березівської [3], Г. Іванюк [6], В. Липинського [8], О. Сухомлинської [13].

Творчу спадщину і громадсько-педагогічну діяльність педагогів 20-х років висвітлено в публікаціях Л. Березівської, Н. Дічек, Л. Пироженко,

Т. Самоплавської [14], Н. Сафонові [11].

Розвиток суспільного дошкільного виховання в 20-х роках відображено в дослідженнях Л. Артемової [1], О. Бондар [4], Т. Слободянюк [12], І. Улюкаєвої [15].

Значний пласт складають дослідження щодо вивчення теоретико-практичної діяльності О. Дорошенко. Окремі ідеї та здобутки педагога були предметом дослідження Л. Артемової [1, с. 297], І. Улюкаєвої [16], Т. Філімонової [14, с. 356–361]. Однак залишаються недостатньо дослідженими теоретичні знахідки Ольги Іванівни в галузі суспільного дошкільного виховання у 20-х роках ХХ століття.

Педагогічна діяльність Ольги Іванівни Дорошенко належить до етапу, який в історії педагогіки називають етапом «експериментування і новаторства» [13, с. 65–66]. Аналізуючи внесок педагога у розвиток суспільного дошкільного виховання у 20-ті роки ХХ століття, ми умовно поділяємо її здобутки за декількома напрямками. Це:

- обґрунтування принципів, форм, методів та прийомів виховання дітей дошкільного віку;
- участь у відкритті дитячих садків;
- організація підготовки педагогічних кадрів для роботи в дошкільних закладах.

На цьому історичному етапі дитячі садки та майданчики призначалися для дітей віком від 4 до 8 років, входили до структури соціального виховання, яке розвивалося відповідно до: Декларації Наркомосвіти УСРР «Про соціальне виховання» (1920) [17], «Кодексу законів про народну освіту УСРР» (1922) [2], «Порадника по соціальному вихованню» (1921) [9], «Керівництва по соціальному вихованню» (1925). Названими документами визначалися принципи, мета і завдання соціального виховання дітей [9, с. 24–28].

Суспільні запити щодо дошкільного виховання дітей виразно простежуються в діяльності педагогів як теоретиків, так і практиків. Чільне місце серед них зайняла Ольга Іванівна Дорошенко.

Теоретико-практичні знахідки в галузі дошкільного виховання Ольга Іванівна висвітлила в методичному посібнику для вихователів дитячих садків «Дитячий садок» (1922) та низці статей, що вийшли друком у педагогічному журналі «Радянська освіта» таких, як «Організація дитячого колективу в ранньому віці» (1923), «Вчитель та дошкільне виховання» (1924), «ІІІ Всеросійській з'їзд по дошкільному вихованню» (1924). Аналіз змісту цих праць дає можливість зробити висновок, що авторка підтримувала ідеї гуманізації освіти, вільного виховання, взаємозв'язку гри та навчання, визнання цінності дитини, її права на розвиток, зростання в праці.

За результатами аналізу історико-педагогічних розвідок Л. Артемової, І. Улюкаєвої, Т. Філімонової з'ясовано, що дошкільне

виховання у 20-х роках переживало розквіт, однак в практиці роботи дитячих садків мали місце недоліки в організації виховного процесу. Причинами такої ситуації можна назвати відсутність належної фахової підготовки вихователів до роботи з дітьми та нестачу педагогічної літератури щодо виховання дітей дошкільного віку [1, с. 297; 15, с. 89; 14, с. 357]. Тому поява посібника О. Дорошенко «Дитячий садок» була продиктована часом. Про це зазначала і сама авторка у передмові до нього: «...мета цієї книжки допомогти нашим молодим керівникам, примушеним вимогами життя без певної підготовки, як теоретичної, так і практичної, приступати до надзвичайно відповідальної праці з раннім дитинством, керівникам, працюючим по глухих і далеких кутках України. Вони ще самі потребують педагогічного керування ... позбавлені всяких підручників, бо література про дитячі садки надзвичайно бідна і зараз цих книжок ні за які гроші не дістанеш» [5, с. 5].

Посібник «Дитячий садок» досить швидко здобув популярність серед дошкільних працівників за практикоорієнтований зміст. Узагальнюючи досвід роботи дитячих садків Київщини, що знаходилися в підпорядкуванні Спілки Цукроварень, вона обґрунтувала принципи (гуманізму, природовідповідності), форми (ігри, праця, спостереження, бесіди, заняття), методи (наочні, словесні, практичні) та прийоми виховання дітей дошкільного віку. У доступній формі розкрила сутність важливих аспектів, на які вихователям необхідно звернути особливу увагу. Це «Помешкання дитячого садка та його обладнання», «Порядок денний у дитячому садку», «Ігри та методи їх проведення», «Малювання та ліплення в дитячому садку», «Розвиток органів зовнішнього чуття», «Праця в дитячому садку», «Організація дитячих свят», «Грамота в дитячому садку», «Наука чисел у дитячому садку», «Дисципліна в дитячому садку», «Організаційна праця», «План спостереження за дітьми» [5].

Рекомендації, що були надані науковцем, враховували досягнення педагогіки, європейський досвід виховання дітей у дитячих садках (система М. Монтесорі), власні багаторічні спостереження та практичну діяльність.

Так, наприклад, цінними в посібнику є рекомендації щодо організації та методики проведення ігор. Особливе значення у вихованні дітей, на думку педагога, мають рухливі та вільні ігри, що сприяють розвитку самостійності, ініціативи, фантазії, творчості. Саме таких ігор бракувало у дитячих садках України в досліджуваний період: «...діти, які не попали в дитячий садок, граються в різні ігри власного витвору, в той час як у дитячому садку їх бракує. Ясно, що винні керівниці, які не дають дітям виявляти себе, а зразу дають їм готові ігри і таким чином стискають в рямці й творчу фантазію дітей й їх самодіяльність» – писала Ольга Іванівна [5, с. 35].

Як зауважувала науковець, організовувати та проводити ігри

необхідно з дотриманням певних вимог. Означені вимоги не втратили своєї актуальності й на сучасному етапі. Для цього педагогам необхідно було володіти методикою керівництва ігровою діяльністю. На початкових етапах вихователі повинні надавати перевагу безпосереднім методам керівництва грою, беручи на себе момент зацікавлення дітей грою та ігрові ролі. Із набуттям дитиною ігрового досвіду можна переходити до опосередкованих методів керівництва грою. За допомогою них вихователь дає дітям знання про явища та події навколишнього життя, розширює їх світогляд. Доречним тут, на думку Ольги Іванівни, є використання вихователем таких форми роботи, як розповідання, в процесі якого «провадилось перше знайомство з минулим життям рідного народу, з рідною історією» [5, с. 37], читання художньої літератури, драматизація художніх творів, організація дитячої праці, яка часто переходила в ігрову діяльність.

Упродовж 20-х років ХХ століття в Україні спостерігалася тенденція до відкриття закладів для виховання дітей дошкільного віку. На території Української СРР набули поширення такі типи дитячих садків: дитячі садки, захистки, дитячі майданчики – останні носили сезонний характер і функціонували із травня по вересень місяць. У дитячих садках діти перебували приблизно 2½ год. на день, в захистку перебування дітей визначалося робочим днем матері [7, арк. 1–3], майданчики працювали три, чотири години на день, без чітко встановленого часу [7, арк. 13, 13 об, 15, 15 (об)].

Ольга Іванівна зробила значний внесок у розвиток мережі дитячих садків. За даними Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України на початку 20-х років в УСРР існувала потреба у відкритті дитячих садків для дітей, матері яких працювали на заводах і фабриках. Особливо така нестача відчувалася в промислових містах. Так, станом на 1 квітня 1919 року в м. Києві функціонувало 18 дитячих садків із контингентом 900 дітей та 3 дитячі майданчики. Усіх дітей дошкільного віку в м. Києві нараховувалося понад 10000 осіб. Підвідділом дошкільного виховання планувалися заходи щодо розширення мережі дитячих садків у м. Києві та області. Так, наприклад, у робітничих районах м. Києва планувалося відкрити 36 дитячих садків на 1800 місць, зокрема у Плосьькому – 5, Либідському – 5, Лук'янівському – 5, Подільському – 5, Деміївському – 4, Печерському – 3, Солом'янському – 3, Бульварному – 2, Старокиївському – 2, Дворцовому – 2 [7, арк. 103]. Значну кількість дитячих садків у м. Києві та на Київщині (м. Кагарлик) було відкрито за активної участі Ольги Іванівни.

Крім того, що педагог брала безпосередню участь у відкритті різних типів дошкільних закладів, вони слугували і базою для її наукових досліджень. Результати спостережень за дітьми, бесід із вихователями слугували основою для розроблення рекомендацій для вихователів,

написання статей із питань виховання дітей дошкільного віку.

Вагомий внесок зробила педагог у підготовку вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку. Упродовж окресленого періоду О. І. Дорошенко працювала на посаді викладача дошкільного факультету [10, арк. 40 (об)], а потім декана факультету соціального виховання Київського інституту народної освіти [14, с. 359]. Науковця турбував той факт, що в дитячих садках майже не було кваліфікованих педагогічних кадрів, які б реалізовували на практиці досягнення реформаторської педагогіки. У процесі викладання «теорії і практики дошкільного виховання» [5, с. 7] Ольга Іванівна надавала перевагу практичним методам роботи. Обговорюючи зі студентами актуальні питання дошкільного виховання, педагог залучала їх до пошукової діяльності (пошук практичного матеріалу для вихователів), розроблення рекомендацій щодо виховання дітей в дитячому садку тощо.

На основі вивчення історико-педагогічних досліджень праць О. Дорошенко, матеріалів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (доповіді та доповідні записки підвідділів дошкільного виховання), Державного архіву м. Києва (протоколи засідань ради дошкільного факультету) було з'ясовано, що Ольга Іванівна поєднувала викладацьку діяльність із організацією роботи курсів для вихователів, які працювали в дитячих садках сіл Київщини. Вона докладала чимало зусиль, щоб підняти рівень виховної роботи з дітьми дошкільного віку. Активно співпрацювала з педагогами-практиками, надавала їм рекомендації щодо використання у виховному процесі ігор, казок, пісень. У посібнику «Дитячий садок» Ольга Іванівна писала: «...курсанти, що поприїздили з повітів і сел, пригадували дитячі гри, пісні, казки розповсюджені в тій чи іншій місцевості, розповідали їх нам, а ми обробляли їх з педагогічного боку і знову давали їх курсантам з певними методичними вказівками, щодо користування ними» [5, с. 7].

Результатом творчої взаємодії науковця з практичними працівниками дитячих садків стало написання методичного посібника «Дитячий садок», до змісту якого увійшли зразки народних та рухливих ігор, тексти пісень, віршів, казок, що сприяли організації змістовної роботи з дітьми в дитячих садках.

За результатами історико-педагогічних розвідок з'ясовано, що теоретико-практична спадщина О. Дорошенко була спрямована на реалізацію в дошкільному вихованні ідей гуманізму, вільного виховання, організацію виховного процесу в дитячих садках на принципах природовідповідності та педоцентризму. Значущим є внесок Ольги Іванівни в організацію суспільного дошкільного виховання в м. Києві та області. За її сприяння в 20-х роках ХХ століття склалася система закладів суспільного виховання та підготовки кадрів для них.

Творче використання і розвиток спадщини педагога може стати

корисним і сьогодні в умовах оновлення змісту, форм та методів роботи з дітьми дошкільного віку. Сучасна дошкільна освіта потребує оновлення технологій розвитку дітей дошкільного віку, теоретичного обґрунтування діяльності дошкільних навчальних закладів різних типів, розроблення нових підходів до підготовки педагогічних кадрів.

Зауважимо, що дане дослідження не вичерпує всієї проблеми, перспективним напрямом дослідження залишається питання психолого-педагогічного супроводу дитини в розвивальному процесі, розроблення рекомендацій щодо використання перспективних ідей педагога в сучасних закладах дошкільної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підручник / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
2. Березовська Л. Д. Реформи шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: документи, матеріали і коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. : хрестоматія / Л. Д. Березівська ; Ін-т педагогіки НАПН України. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. – 384 с.
3. Березовська Л. Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія / Л. Д. Березівська. – К. : Богданова А. М., 2008. – 406 с.
4. Бондар О. В. Становлення та розвиток системи дошкільного виховання в УСРР (1919–1933 рр.) : дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01 / Бондар Олександра Владиславівна. – Х., 2009. – 219 с.
5. Дорошенкові О. Дитячий садок : poradnik для керовників дошкільного виховання / О. Дорошенкова. – К. : Видання Київського Райкому Профспілки Цукровиків, 1922. – 224 с.
6. Іванюк Г. І. Соціально-педагогічні засади розвитку сільської школи в Україні (1958–2000 рр.): монографія / Г. І. Іванюк. – К. : Пед. думка, 2007. – 408 с.
7. Інструкція підвідділу дошкільного виховання Наркомосу УСРР про організацію роботи дитячих установ – дитячих садків, майданчиків, клубів. Примірний кошторис видатків та устаткування дитячого сада. Мандати і посвідчення співробітників дитячих установ та список дитсадків м. Києва / Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 166, оп. 1, спр. 198, арк. 1–3, 13, 13 (об), 15, 15 (об), 103.
8. Липинський В. В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-ті роки : монографія / В. В. Липинський. – Донецьк : РВФ ДонДТУ, 2000. – 247 с.
9. Порадник по соціальному вихованню дітей / упоряд. Ценсоцвих наркомосвіти УСРР. – Х. : Всеукр. Держ. Вид-во. – 1921 р. – Вип. I. –

- 134 с.
10. Протоколи засідань совета дошкільного факультета, за 1920 г. / Державний архів м. Києва. – Ф. Р-346, оп. 1, спр. 4, арк. 40 (об).
 11. Сафонова Н. В. Інноваційна педагогічна думка видатних педагогів 20-х років ХХ століття та її втілення в сучасну шкільну практику: Навчально-методичний посібник / Н. В. Сафонова. – Одеса : «Друкарський дім», 2005. – 112 с.
 12. Слободянюк Т. Б. Становлення і розвиток професійної підготовки фахівців з дошкільного виховання в Україні (кінець ХІХ-го – початок ХХ-го століття) : дис. ... канд. педагог. наук : 13.00.01 / Слободянюк Тетяна Борисівна. – К., 2000. – 187 с.
 13. Сухомлинські О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем / О. В. Сухомлинська. – К. : А.П.Н., 2003. – 68 с.
 14. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. Кн. 2: Навч. посібник / за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – 552 с.
 15. Улюкаєва І. Історія суспільного дошкільного виховання в Україні : навч. посіб. – 2-ге вид. допов. / І. Г. Улюкаєва. – Донецьк : Юго-восток, 2008. – 231 с.
 16. Улюкаєва І. Ольга Дорошенко і її книжка «Дитячий садок» / Ірина Улюкаєва // Дошкільне виховання. – № 10. – 1999. – С. 24–25.
 17. УСРР. Декларація Наркомосвіти УСРР про соціальне виховання дітей. – К. : Б. Г. – 10 с.